

Dynamika vztahu mezi centrem a periferií: případ francouzsko-kanadské a quebecké literatury

prof. Petr Kylvoušek (Masarykova univerzita, Brno)

V úvodní části se výklad zaměří na ontologické a axiologické aspekty vztahu mezi centrem a periferií. Příklad autonomizace francouzsko-kanadské literatury pak osvětlí dynamiku vztahu mezi centrem a periferií v diachronním pohledu. Ve třetí části se poukáže na to, jak proměny vztahu mezi centrem a periferií ovlivňují literární metadiskurz a označení literárních směrů.

Centrum a periferie

Vyjděme z konstatace, že kulturní prostory nejsou homogenní, že zde existují centra přitažlivosti a místa koncentrace a kondenzace hodnot a kolem nich periferní prostor, kterým ona centra vévodí. Konstatujme také, že národní kulturní prostory jsou utvářeny různě. Některé kultury – například italská či německá jsou - výrazně polycentrické, jiné – například francouzská – výrazně tíhne k monocentrismu. Řekněme, že vedle prostorů národních existuje i uspořádání nadnárodní, kde jednotlivé kultury jsou nadřazeny druhým a že mnohá národní centra se pohybují na periferii kultur jiných, v jejich kulturním spádu. Příklad české literatury a české kultury je typický právě pro periferní postavení ve vztahu ke kultuře německé (a to historicky), francouzské, italské, západoevropské.

Ať už je provázanost kulturních prostorů jakkoli složitá, lze zobecnit charakteristické kvality centra a periferie a definovat je. Viz následující tabulku:

Centrum	Periferie	Rysy
kontinuita	diskontinuita	ontologické
stabilita	nestabilita	
náskok oproti periferií	opožděnost vůči centru	
produkce > recepce	recepce > produkce	
soběstačnost	nesoběstačnost	ontologické a axiologické
originalita	napodobování	
komplex nadřazenosti	komplex méněcennosti	axiologické
autorita, autentifikace a legitimace hodnot	absence autority a síly k autentifikaci a legitimaci hodnot	
hodnotová koncentrace	hodnotová rozptýlenost	
axiologická nasycenost	axiologická nenasycenost	
výrazně hierarchizovaná axiologie s vertikální strukturací a hodnotovou vrstevnatostí (superpozice hodnot)	nehierarchizovaná axiologie s horizontální strukturací hodnot (juxtapozice hodnot)	
procesy exkluze, striktní ohraničenost	procesy inkluze (mísení, hybridace), oslabená ohraničenost	

K uvedenému je třeba dodat:

1. Je na místě se oprostít od zevšeobecnujícího soudu valorizujícího centrum a devalorizujícího periferii. Označení za centrum a periferii berme jako konstataci,

nikoli za hodnotový soud. Centrum i periferie mají své výhody i nevýhody. Zvlášť patrné je to u periferie stojící na pomezí několika center: je-li dostatečně silná, může se stát místem syntéz, které v centru možné nejsou. Příkladem je třeba „burgundský prostor“ v 15. století, nebo Belgie na přelomu 19. a 20. století, Québec posledních desetiletí 20. století apod.

2. Stejně je tomu v otázce „opožděnosti“: Marguerite Yourcenarová, jedna z autorek, kterou lze považovat za „periferní“ jak z hlediska tvůrčího kurikula, tak tvorby, uvádí příklady tematizující právě tuto problematiku:

La Préface (1963) où l'auteur discute les sources d'inspiration éventuelles de son oeuvre de jeunesse **Alexis ou le Traité du Vain combat (1929 Alexis aneb pojednání o marném boji)**, comporte une remarque qui se veut - en toute modestie, il est vrai - de portée générale: *□/.../ nous oublions trop l'existence d'une sorte de loi de diffusion retardée, qui fait que les jeunes gens cultivés vers 1860 lisaient Chateaubriand plutôt que Baudelaire, et ceux de la fin du siècle Musset plutôt que Rimbaud. Pour moi, qui ne me prétends du reste à aucun degré caractéristique, j'ai vécu mes années de jeunesse dans une indifférence relative à la littérature contemporaine, due en partie à l'étude de celle du passé /.../, en partie à une instinctive méfiance envers ce qu'on pourrait appeler les valeurs de vogue.* □ (A 16-17; souligné par nous.) Mais l'idée apparaît déjà dans les **Mémoires d'Hadrien (1951, Hadriánovy paměti)**, là où l'empereur Hadrien, personnage yourcenarien par excellence, commente sa propre éducation provinciale: *□J'ai souvent réfléchi à l'erreur que nous commettons quand nous supposons qu'un homme, une famille participent nécessairement aux idées et aux événements du siècle où ils se trouvent exister. /.../ Des écrivains du temps, mon père ignorait presque tout: Lucain et Sénèque lui étaient étrangers, quoiqu'ils fussent comme nous originaires d'Espagne. Mon grand-oncle Aelius, qui était lettré, se bornait dans ses lectures aux auteurs les plus connus du siècle d'Auguste. Ce dédain des modes contemporaines lui épargnait bien des fautes de goût /.../.* □ (MH 42).

Pour mieux cerner la question du positionnement, il est utile de se reporter à un passage des **Souvenirs pieux (Pietní vzpomínky)**, passage où Marguerite Yourcenar, dans un retour aux racines de sa famille maternelle, trace le portrait du pays de Liège: *□Le grand style des fonts baptismaux de Saint-Barthélemy, sculptés vers 1110, semble en avance de quatre siècles ou en retard d'un millénaire. D'une part, il prélude aux drapés et aux nus savants de Ghiberti; de l'autre, ce dos musclé du légendaire philosophe Craton recevant le baptême nous ramène aux bas-reliefs de la Rome d'Auguste. Cette oeuvre de Renier de Huy, qui modelait à l'antique, fait irrésistiblement rêver à un philosophe du pays de Liège qui pensa à l'antique un siècle plus tard, et fut brûlé à Paris en 1210 sur l'emplacement actuel des Halles pour s'être inspiré d'Anaximandre et de Sénèque, le panthéiste David de Dinant. Quis est Deus? Mens Universi. /.../ Placé entre le Cologne d'Albert le Grand et le Paris d'Abélard, en contact avec Rome et Clairvaux par le va-et-vient des clercs et des hommes d'Église, Liège reste, jusqu'à la fin du XIIIe siècle une étape sur les routes de l'esprit.* □ (SP 78-79; souligné par nous.)

3. Dynamika vztahu – nic není dáno věčně. Vztah mezi centrem a periferií je proměnlivý, stejně jako proměnlivý je vztah mezi centry. Stačí si připomenout, jak velice se proměnil kulturní spád mezi Paříží anglosaským světem za poslední půlstoletí nebo jak se za poslední století proměnila skladba překládané literatury, ať už se jedná o Francii, nebo Česko.

Důležitá je tato dynamika zejména v otázce periferizace (v případě, že centrum ztratí své ústřední postavení v prostoru a změní se v periferii (problém Vídně?), nebo naopak deperiferizace. Právě tento případ nás zde bude zajímat, neboť se to týká jak literatury a kultury české (národní obrození), tak literatury francouzsko-kanadské a quebecké.

Srovnání deperiferizace české a francouzsko-kanadské literatury

Zde je možná na místě zmínka, proč si právě tuto oblast beru za předmět svého zájmu. Je to především proto, že zde ve srovnání s českou deperiferizací vidím četné společné a přitom některé zásadně rozdílné body, takže jakousi ideální laboratorní situaci.

Ze společných znaků zmiňme souřadnice časově kulturní: 19. století a zrod národních literatur. Nezanedbatelná je situace minoritního jazyka a minoritní kultury obklopené kulturou majoritní. Je tu i absence etatických identitárních institucí a z toho vyplývající zástupná identitární funkce jazyka a literatury. Vytváření národní kultury v obou případech probíhá v dialektickém pnutí mezi uzavřeností a izolací na jedné straně, k níž vede nutné zdůrazňování národních specifik, tedy českosti či kanadskosti, a otevřeností potřebnou k tomu, aby národní hodnoty byly uznány jako světové, univerzální. Jsou to zkrátka problémy, které si centrální kultury povětšinou nekladou.

Kde jsou rozdíly? Je to především jiný historický kontext: české národní obrození vědomě navazuje na historickou tradici v české literatuře, má historickou hloubku, kterou kultury nového světa nemají. Historický argument není sice v kanadském prostoru nepřítomen, avšak je spojen právě s „mýtem“ kolonizačním, s étosem nového, lepšího světa, země zaslíbené apod. Podobně jako kultura USA a kultury hispanofonní a lusofonní Ameriky, má zpočátku, především v 18. století francouzsko-kanadská identita náběh k dekolonizaci, tedy odpoutání se od evropské metropole.

Druhý rozdíl tkví v přítomnosti akceleračních faktorů v případě českém: patří sem přelomové revoluční změny v oblasti politické (rok 1848), ale především rozvoj hospodářství s rychlou proměnou venkova, industrializací a urbanizací v prostoru, ve kterém se nejdříve a nejrychleji rozvinula jedna ze tří revolucí, které utvořily moderní Evropu: mám na mysli revoluci průmyslovou, která se šířila z Anglie, revoluci v kontrole porodnosti, která se šířila z Francie a revoluci vzdělanostní, která měla svůj počátek právě v Evropě střední. Český prostor využil šťastného časového souběhu vzdělání a industrializace, ještě než se prosadila revoluce sexuální a kontrola porodnosti.

Naopak v kanadském prostoru můžeme pozorovat vliv faktorů retardačních, částečně podobných, částečně rozdílných. Připomeňme potlačenou revoluci z let 1837-1838, která zlomila emancipační elán tzv. Patriotes, tedy Vlastenců (totéž slovo ovšem v americkém kontextu znamená poněkud něco jiného). Avšak důležitější než faktor politický (neboť anglická koloniální politika v Kanadě byla navýsost liberální), je faktor kulturní a jazykový. V okamžiku, kdy francouzsky mluvící obyvatelstvo bylo po vítězství Angličanů u Québeku roku 1759 postupně vystavováno konfrontaci s přílivem anglofonního obyvatelstva a postupně minorizováno jak počtem, tak především mezi společenskými elitami, obrací se původní dekolonizační tendence 18. století, směřující k odklonu od francouzskosti Francie a k afirmaci kanadskosti, právě opačným směrem. Proti anglickosti byly postaveny jako hlavní diferenciační znaky francouzskost, katolictví (proti protestantismu) a etnická starobylost prvních kolonistů. Z hlediska deperiferizace a autonomizace zde dochází k involuci, která na dlouhou dobu, takže o jedno století opozdila deperiferizační procesy.

Třetí komplikace v emancipaci se druzí k předešlé konstataci: tou je sám jazyk, francouzština. Česká situace byla do jisté míry ideální. Jazyk představoval kulturní hráz, která do jisté míry chránila českou kulturu, zatímco ve francouzsko-kanadské situaci užívání francouzského jazyka zbavovalo Franko-Kanadany kontroly nad jazykovou normou, takže veškeré odlišnosti od evropského úzu byly dlouho považovány za nepatřičné. Otázka jazykové normy a její poquebečtění byla vyřešena až v 60. letech 20. století.

K jazykové normě se navíc družila normativnost literární a kulturní, která komplikovala především již zmíněnou dialektiku specifičnost/univerzalita, uzavřenost/otevřenost. Francouzskost, k níž přilnula hegemonická část francouzsko-kanadské elity, byla klerikálně-

konzervativní. To vyplývalo z logiky vývoje: katolická církev byla po dlouhou dobu jedinou skutečnou identitární institucí nahrazující etatickou identitu a v situaci, kdy se vymezovala vůči anglofonnímu protestantismu, byli nejdůležitější referencí Vatikán a papež. Pro tuto katolicko-konzervativní elitu představovala moderní, laická, republikánská, revoluční a pokroková Francie macechu, která kdysi zradila nejen Québec, ale především sama, protože zapudila hodnoty věčné Francie – královské, katolické, první dcery Církve. Právě tento konzervativní proud najdeme na počátku výše zmíněného pólu uzavřenosti a specifčnosti, proti kterému se staví minoritní proud liberální, který v moderní Francii a jejím univerzalizmu vidí svůj vzor.

V literární praxi znamenala tato situace zvláštní schizofrenii. Takřka čítankovým příkladem může být odsudek románového žánru, který najdeme v předmluvě konzervativce Jules-Paula Tardivela (1851-1905) k jeho vlastnímu románu *Za vlast (Pour la Patrie, 1895)*:

„Důstojný otec Caussette, kterého cituje otec Fayollat v knize *Apostolat tisku*, nazývá romány *dábelským vynálezem*. Nejsem dalek názoru, že ctihodný kněz má naprostou pravdu. Román, hlavně moderní román a především francouzský román, mi připadá jako zbraň ukutá samým Satanem ke zkáze lidského rodu. A navzdory tomuto přesvědčení píšu román! Ano, a píšu bez výčitek svědomí. To proto, že je dovoleno zmocnit se válečných strojů nepřítel a obrátit je k prolomení obléhaných hradeb. [...] Nelze popřít nesmírný vliv románu na moderní společnost.“¹

Je to zároveň ilustrace paradoxní situace ve vztahu k modernosti i ve vztahu k Francii, s níž se francouzsko-kanadská literatura musela opakovaně vypořádat.

Tři fáze deperiferizace ve vztahu k Francii

Tu první můžeme situovat do přelomu 19. a 20. století. Vůdčí úloha zde připadá výše zmíněnému národně konzervativnímu proudu. Za autoritativní lze považovat postoj význačného literárního kritika a autora *Příručky dějin francouzsko-kanadské literatury (Manuel d'histoire de la littérature canadienne-française, 1918)* Camille Roye, jenž na výročním zasedání Společnosti pro francouzskou mluvu v Kanadě (1904; *Société du parler français au Canada*) vytýčil programový cíl názvem přednášky: „*Znárodnění kanadské literatury*“ („*La Nationalisation de la littérature canadienne*“). Camille Roy odmítá koloniální závislost („*littérature coloniale*“) na francouzské literatuře a stanoví cestu k emancipaci a francouzsko-kanadské sebestřednosti. Největší nebezpečí vidí v současné francouzské literatuře („*notre plus grande ennemie c'est la littérature française contemporaine*“). Je třeba pěstovat literaturu v národním duchu („*génie national*“), a to především na kanadských námětech („*traiter des sujets canadiens, et les traiter d'une façon canadienne*“), zaměřit se na amerikanocentrismus.²

Tato sebestřednost a diferenciací směrem k partikularismu se ovšem střetává s požadavkem univerzálnosti (který Camille Roy neopomíjí), ale především s faktickou periferní situací francouzsko-kanadské literatury, jež musí „dohánět“ svět podobně jako všechny periferní

¹ Jules-Paul Tardivel, *Pour la Patrie. Roman du XXe siècle*, Montréal, Hurtubise 1989, s. 25: „*Le R.P. Caussette, que cite le R.P. Fayollat dans son livre l'Apostolat de la presse, appelle les romans une invention diabolique. Je ne suis pas éloigné de croire que le digne religieux a parfaitement raison. Le roman, surtout le roman moderne, et plus particulièrement encore le roman français me paraît être une arme forgée par Satan lui-même pour la destruction du genre humain. Et malgré cette conviction j'écris un roman! Oui, et je le fais sans scrupule; pour la raison qu'il est permis de s'emparer des machines de guerre de l'ennemi et de les faire servir à battre en brèche les remparts qu'on assiège. [...] On ne saurait contester l'influence immense qu'exerce le roman sur la société moderne.*“ Charakteristická je zde Tardivelova francouzská, katolicky reakční reference – Fayollatova kniha *Apostolat de la presse*, Paris, Delhomme et Brignet 1892.

² Camille Roy, „*La Nationalisation de littérature canadienne*“, *Bulletin du parler français*, roč. 3, č. 4, prosinec 1904, s. 116-123, a č. 5, leden 1905, s. 133-144. Citace vybrány z antologie Gilles Marcotte a kol., *Anthologie de la littérature québécoise*, dil II., Montréal, Hexagone 1994, s. 64-78.

literatury (např. česká), vyrovnávat se s moderními proudy. A ty jsou v 1. pol. 20. stol. po výtce francouzské, pařížské.

Obrat ve prospěch autonomizace francouzsko-kanadské literatury nastává až od 30. a 40. let 20. století, kdy se ke slovu dostává progresivní, tentokrát již modernisticky a liberálně laděná generace sdružená kolem revue *La Relève* (1934-1941) a *La Nouvelle Relève* (1941-1949), inspirovaná katolickou modernou, novotomismem a personalismem, nebo avantgardistického manifestu *Le Refus global* (1948, Paul-Émile Borduas). Symptomatické jsou z tohoto hlediska polemiky mezi Robertem Charbonneauem, redaktorem *La Relève*, a francouzskými intelektuály v letech 1946-1947. O jejich důležitosti pro francouzsko-kanadský kontext svědčí i to, že byly vydány knižně roku 1947 pod výmluvným titulem *La France et nous. Journal d'une querelle*³ a reeditovány, s kritickou předmluvou přední quebecké literární historičku d'Élisabeth Nardout-Lafarge v roce 1993. Polemiky vedené s Jeanem Cassouem, Louisem Aragonem, Stanislasem Fumetem, Françoisem Mauriakem aj., se úzce dotýkají právě jednotlivých bodů axiologie: komplexu nadřazenosti, autority, autentifikace a legitimace hodnot. Pokud by Vás zajímal rozbor polemik, je k dispozici v publikaci *La France et nous* (In Petr Vurm. *Vurm, Petr (ed.). Réévaluations: canons littéraires et culturels / Reasselements: Literary and Cultural Canons.* vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. s. 21-32, 12 s. ISBN 978-80-210-6190-3). Není od věci jen krátce připomenout některé hlavní body. Polemiky rozpoutal článek Georgese Duhamela ve *Figaro littéraire* (1.1. 1946), kde přirovnal francouzsko-kanadskou literaturu k robustní větvi francouzského stromu. Na to Étienne Gilson odpověděl v *Le Monde* (6.-7.1. 1946): to není větev, ale samostatný strom. Do polemiky, prozatím francouzsko-francouzské, se zapojily levicové *Lettres françaises* (řízené Louise Aragonem), kde nepodepsaný autor vyčítá francouzsko-kanadským vydavatelům, že nerespektují ve Francii autoritativní zákaz uveřejňování autorů podezřelých z kolaborace, kteří figurují na černé listině *Národního výboru spisovatelů* (*Comité National des Écrivains*). Seznam zakázaných obsahoval v *Lettres françaises* z 21.10. 1946 158 jmen, k nimž pak ještě přibyla další. Byli zde kolaboranti: Drieu La Rochelle, Rebatet, Brasillach, antisemita Céline, pravcoví spisovatelé Massis, Maurras, Bainville, Léon Daudet, ale také Giono a další. Charbonneauovu reakci lze shrnout lapidárně: francouzská měřítko a francouzské hodnoty v Kanadě neplatí. Není důvod respektovat autoritu Paříže. Jediné hledisko, které je záhodno respektovat je nikoli polický klíč, ale literární kvalita. A následuje tvrdá kritika úpadku francouzské literatury, vyzdvižení kvalit literatur nového světa – americké, latinsko-americké, ale také francouzsko-kanadské, která se již neřídí francouzským kánonem, ale vzory americkými – Hemingwayem, Steinbeckem, Dos Passosem. Konečně i francouzsko-kanadští spisovatelé jsou uznáváni v USA (Gabrielle Roy). Pravda, Charbonneau se může opírat o sílu své vlastní generace (Hector de Saint-Denys Garneau, Alain Grandbois, Gabrielle Roy, Jacques Ferron, Yves Thériault aj.), ale také o nezávislost quebeckých vydavatelů, kterým druhá světová válka umožnila vytěsnit francouzské vydavatele z mnoha sektorů. Také neopomene zdůrazňovat, že Paříž přestává být jediným místem legitimace a zdrojem autoritativních hodnot.

Třetí fáze nastává v 60. letech 20. století ve spojitosti s tzv. Klidnou revolucí. Za nejvýraznější projev lze považovat vystoupení radikálně levicových intelektuálů sdružených v revue *Parti pris* (1963-1967). Jejich vystoupení se opírá o revolučnost dekolonizačních teorií Jacquesa Berqa, Alberta Memmiho a Frantze Fanona.⁴ Quebeckou situaci shrnul v dobově signifikantním eseji *Bílí negři Ameriky* (*Nègres blancs d'Amérique*, 1968) Pierre Vallières, vyzýváje k osvobození od jařma francouzského a anglického kolonialismu a amerického kapitalismu. Afirmace sebestřednosti se projevuje i deklarativním odklonem od

³ Nous utiliserons ici l'édition commentée Charbonneau, Robert, *La France et nous. Journal d'une querelle*, Montréal, Bibliothèque québécoise 1993.

⁴ Cf. Fanon, Frantz. *Peau noire, masques blancs*. Paris : Seuil, 1952; *Les damnés de la terre*. Paris : Maspéro, 1968; Memmi, Albert. *Portrait du colonisé précédé du Portrait du colonisateur*. Paris : Jean-Jacques Pauvert, 1966 (1957).

francouzské jazykové normy, vyzdvižením marginalizovaného jazyka kolonizované franko-kanadské periferie, tzv. *joualu*, který jedině může autenticky vyjádřit situaci kolonizovaného. Tento extrémní postoj se ukázal plodný například v dílech dramatika a romanopisce Michela Tremblaye (on sám k intelektuálům *Parti pris* nepatřil). Souběžně k tomuto radikálnímu postoji ovšem ve francouzsko-kanadské a quebecké kultuře došlo k redefinici jazykové normy ve vztahu k normě francouzské. Úřad pro francouzský jazyk (*Office de la langue française*), který quebecká vláda založila roku 1961, definoval termín *français international* tedy jakousi světovou francouzštinu, která má různé, rovnoprávné podoby: francouzskou, belgickou, švýcarskou, quebeckou, která byla pak uzákoněna *Normou psané a mluvené francouzštiny v Quebecu* (*Norme du français écrit et parlé au Québec*, 1965). Deperiferizace a autonomizace jazyková jde tak ruku v ruce s vývojem literatury, s konstituováním vlastního literárního kánonu a stanovením vlastních axiologických kritérií a kategorizací. Dodejme, že intelektuálové revue *Parti pris* prosadili označení národní literatury jako *quebecké* a nahradili tak dosavadní termín literatura *francouzsko-kanadská*. Je to změna symptomatická.

Deperiferizace: dialektika národního a cizího

Výše zmíněný vývoj se projevuje pochopitelně i v literárně kritickém metadiskurzu. Vraťme se zde zpět k dialektice národního a cizího, partikulárního a univerzálního. Zatímco kulturní centra své tvůrčí výboje staví do znamení univerzalizmu, periferie tytéž výboje může pociťovat jako ohrožení, jako odcizující, nesvébytný element. Naopak svébytné výdobytky periferie, nejsou-li v centru zcela ignorovány, představují jen marginální, doplňující hodnoty.

Deperiferizace a vytváření kulturní autonomie téměř vždy provází dialektické přehodnocování národního (partikulárního) ve světle univerzálního, stejně tak jako zhodnocování univerzálního uvnitř partikulárního. Několik takových příkladů nabízí rovněž francouzsko-kanadská literatura.

V úsilí o národní literaturu zde vynikly pozoruhodné ruralistické tendence. V próze se konstituuje v průběhu 19. století svébytný žánr „román rodné hroudy“ (*roman du terroir*) a ruralistická tematika se rozšíří vlivem symbolismu na poezii. Francouzsko-kanadská literární kritika pak v poezii hovoří o protikladu mezi regionalisty (*régionalistes*; Nérée Beauchemin, 1850-1931; Albert Ferland (1872-1943) a exotisty (*exotistes*) či pařížanisty (*parisianistes*; René Chopin 1885-1953; Paul Morin, 1889-1963).

Z obecného hlediska se jedná o zvláštní krystalizaci výše zmíněné dichotomie. Zajímavější je patrně sama terminologie, neboť je součástí literárněkritické tradice a přehodnocovacího procesu. Termín regionalismus, který je zde užíván má totiž plný smysl právě jen v kontextu francouzsko-evropském - jako součást komplementární vazby mezi centrem a periferií. Viděno z centra je toto označení spíše devalorizující či přinejmenším umenšující. Jeho užití v Quebecu je důsledkem původní závislosti francouzsko-kanadské kritické reflexe na literární kritice a historii francouzské. Ve vztahu ke Kanadě by termín plně platil jen za předpokladu, že by francouzsko-kanadská kultura cele a nedílně zůstala součástí francouzské kulturní sféry. Odráží tedy historickou etapu periferní závislosti a z toho důvodu si vyžádal pozdější přehodnocení. Evropocentrické označení sice nebylo nahrazeno, avšak dostalo se mu jiné, valorizující interpretace, vlastně významu opačného: termín se tak stal výrazem hledání národní specifičnosti, kanadskosti, konstituující se sebestřednosti.⁵ Podobně se kritická reflexe vypořádala s původně spíše odsudlivým označením exotistů a pařížanistů. Dichotomie regionalismus/exotismus tak vyjadřuje svébytné francouzsko-kanadské zápolení v prostoru vymezeném dvěma tematickými a obecně estetickými orientacemi: prvky partikulární, národní, kanadské se tu kladou do protikladu k tomu, co je považováno za

⁵ O specifičnosti termínu regionalismu hovoří Maurice Lemire v úvodu „Introduction à la littérature québécoise (1900-1939)“, *Dictionnaire des oeuvres littéraires du Québec, II, 1900-1939*, díl II., Montréal, Fides 1980, s. XIII a n.

nekanadské, univerzální. I když pařížskost k exotismu náleží, není to již znak výlučný, nýbrž jen součást úsilí o mnohem širší světovost. Román rodné hroudy v próze a regionalismus a exotismus/pařížanismus v poezii je záhodno považovat za specifické estetické výdobytky francouzsko-kanadské literatury.

Přehodnocení termínu regionalismus a novotvar exotismus/pařížanismus jsou průkaznými projevy emancipačního pohybu, naznačují obrat ve vztahu mezi původním evropským centrem a původní kanadskou periferií, která překročila práh závislosti a vydala se směrem k sebestřednosti. Literárněkritická terminologie je toho svědkem. Například, tj. od výše zmíněné druhé fáze deperiferizace, která jasně definovala rozdílnosti pohledu a vytýčila svou vlastní axiologii, již nebude literární kritika a historie používat evropské/francouzské termíny pro označení jevů francouzsko-kanadských. Nová označení - hnutí kolem revue *La Relève* v 30. a 40. letech, a následně surracionalismus a automatismus (obdoba surrealismu) hnutí *Refus global* ve 40. a 50. letech, Hexagone v 50. letech, poetika revue *Parti pris* v 60. letech - dosvědčují nabytou sebestřednost kanadsko-francouzské literatury.

Závěrem

Zbývá odpovědět na otázku, kterou lze odvodit z výše uvedené charakterizace rozdílu mezi centrem a periferií, totiž zda nabytá sebestřednost francouzsko-kanadské kultury proměnila axiologickou strukturaci literárního pole. Odpověď je kladná. Nelze si totiž nevšimnout proměny v chování konkurenčních výtvarných avantgard – *Zrakového prismatu* kolem Alfreda Pellana (1906-1988; manifest *Prisme d'yeux*, 1948) a automatistů kolem Paula-Émila Borduase (1905-1960), který pro svůj manifest *Globální odmítnutí (Refus global*, 1948) aktivizoval básníky a dramatiky. Saturace hodnotového pole posiluje vertikální hierarchizaci, vede k logice exkluze, k osamostatnění estetického diskurzu. Hnutí formuluje svůj estetický program, polemicky se vymezuje vůči konkurenci ve snaze ji vytlačit na periferii. Podobnou tendenci najdeme i u hnutí 60. a 70. let, byť nikdy ve zcela „čisté“ podobě.

Lze také – v případě francouzsko-kanadské literatury – vyzorovat i jiný důsledek sebestřednosti, totiž to, že nově utvořené centrum si vytváří svou vlastní periferii. V případě francouzsko-kanadského kulturního prostoru to má opět závažné důsledky terminologické. Jakmile se pevně konstitovalo jádro, ukotvené v území provincie Quebec, pojmenovalo svou literaturu jako quebeckou.⁶ Označení - quebecká literatura (*littérature québécoise*) se ujímá na úkor staršího termínu francouzsko-kanadská (*canadienne française*). V konotaci zaznívá separatistický tón, neboť mizí slovo „kanadská“ (a také „francouzská“), ale je to především výraz nové sebestřednosti a teritoriálního ukotvení. Od tohoto okamžiku se také rodí pojmy označující periferii přiléhající k tomuto jádru: literatura manitobská (*littérature manitobaine*), francouzsko-ontarijská (*franco-ontarienne*), acadská (*acadienne*). Toto rozštěpení původně nerozčleněného francouzsko-kanadského prostoru je třeba interpretovat právě jako důsledek dominance nového středu. Mezi středem a periferií je jeden podstatný rozdíl. Zatímco quebecká literatura se vyvíjí v převážně unilingvním prostředí jazykové většiny, neboť angličtina je v provincii Quebec na základě zákona č. 101 z roku 1997 nyní jen chráněným menšinovým jazykem, osudem periferních literatur je bilingvní prostředí, a to v menšinovém postavení francouzštiny. Tento rozdíl je nicméně relativizován postavením ostrova Quebecu uprostřed anglofonního oceánu.

V posledních čtyřech desetiletích doznala situace relativně rychlých a změn. Moderní literární kánon, který se redefinoval od 40. let a konstitoval redefinicí národních dějin včetně literatury

⁶ Děje se tak z popudu redakce revue *Parti pris*, která pojmenovává novou situaci v tematickém čísle „Za quebeckou literaturu“ („Pour une littérature québécoise“ r. II, č. 5, 1965).

během 60. a 70. let 20. století, je opětně destabilizován příchodem velkého počtu kvalitních autorů imigrantů nejrůznějších proveniencí: Brazílie, Polsko, Sovětský svaz, Libanon, Chile, Čína, Haiti, Itálie apod. Rozlišení mezi quebeckými a novoquebeckými spisovateli, mezi „domácími“ a přistěhovalci“ odolalo necelá dvě poslední desetiletí 20. století a počínaje novým tisíciletím je i termín „littérature migrante“ chápán nikoli politicky či etnický, nýbrž existenciálně. Nové dějiny quebecké literatury⁷ z roku 2007 zahrnují i anglofonní autory, jako je Mavis Gallant, Leonard Cohen či Mordecai Richler. Pilíře národní literatury – jazyk, etnicita, historické kořeny – se bortí. Zůstává pouze teritorializace. Zatímco termín národní literatura je zproblematizován, dichotomie centrum/ periferie zatím odolává. Na jak dlouho?

⁷ Biron, Michel, Dumont, François, Nardout-Lafarge, Élisabeth. *Histoire de la littérature québécoise*, Montréal: Boréal, 2007.